

учителями;

- традиційне уявлення методистів про свою роль у системі як носіїв інформаційно-діяльнісного, предметного (предмет як шкільна дисципліна) змісту взаємодії з учителями;

- методисти як керівники підсистем іноді недостатньо мірою реалізують рефлексивний компонент управлінської діяльності, тобто не здійснюють критичного аналізу й усвідомлення результативності власної діяльності;

- недостатній рівень сформованості фасилітативної компетентності завідувачів та методистів Р(М)МК(Ц), яка є необхідною умовою організації педагогічної взаємодії з дорослими, що навчаються;

- у випадку, коли методисти чи завідувачі Р(М)МК(Ц) працюють за сумісництвом, то більшої значущості вони надають своїй педагогічній діяльності в умовах школи, а не методичній, управлінській в умовах Р(М)МК(Ц), і власний професійний розвиток спрямовують саме на вдосконалення професіоналізму педагогічного, а не управлінського;

- моделі поведінки та способи організації взаємодії з учнями завідувачі Р(М)МК(Ц) та методисти, як професіонали педагогічної діяльності, несвідомо переносять на дорослих, котрі на-

вчаються тощо.

Виділимо характеристики педагогічної системи Р(М)МК(Ц), які, на нашу думку, є сутнісними:

- організація взаємодії на будь-якому рівні існуючих структурних та функціональних компонентів, підсистем, суб'єктів має базуватися на акмеологічних та андрагогічних засадах;

- нелінійний характер взаємодії;

- пролонгованість у часі;

- різнорівневий результат і його специфіка як для методистів, так і вчителів;

- організована педагогічна взаємодія являє собою інформаційно-діяльнісне поле, у якому реалізуються особистісно мотиваційні та професійні цілі кожного з учасників;

- результати взаємодії компонентів системи мають не лише вірогідний, але й неоднозначний характер;

- результується така взаємодія в потребу кожного з учасників у професійному самовдосконаленні.

Отже, ми припускаємо, що Р(М)МК(Ц) правомірно може вважатися педагогічною системою, що є цілісною, здатною до самоорганізації та самовдосконалення структурою, яка надає повний спектр освітніх послуг, які, у свою чергу, мають цілком задовольняти потреби вчителів у професійному

розвиткові та самовдосконаленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. Основы теории педагогических систем / В. Беспалько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 304 с.
2. Кузьмина Н. Методы системного педагогического исследования / Н. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1980. – 172 с.
3. Сорочан Т. Управління школою – діяльність професійна: [посіб. для директорів серед. загальноосвіт. навч. закл.] / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2003. – 48 с.
4. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : [монографія] / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
5. Философская энциклопедия / [под ред. Ф. Константинова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1970. – Т. 3. – 740 с.
6. Фишман Л. Обратные связи в управлении педагогическими системами: опыт классификации и конструирования / Л. Фишман. – Самара, 1993. – 180 с.
7. Хриков С. Управління навчальним закладом / Е. Хриков. – Київ : Знання, 2006. – 365 с.

Стаття надійшла 11.04.2013 р.

УДК 37.032

Галина ЛЕМКО, Марина ГОЛОВАТА

ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті розкривається проблема формування вольових якостей старшокласників у процесі навчання загальноосвітньої школи.

Ключові слова: вольові якості, старшокласник, формування.

Г. Лемко, М. Головата. Формирование волевых качеств старшекласников в процессе обучения. В статье раскрывается проблема формирования волевых качеств старшекласников в процессе обучения общеобразовательной школы.

Ключевые слова: волевые качества, старшекласник, формирование.

G. Lemko, M. Golovata. Formation of volitional qualities senior pupils in the learning process. The article deals

with the problem of forming volitional qualities senior pupils in the learning process of the general school.

Keywords: volitional qualities, senior pupil, formation.

Мета: виявити рівень сформованості деяких вольових якостей у старшокласників під час навчання.

Проблема волі є однією з найбільш складних і найменш досліджуваних у сучасній психології та педагогіці. Це викликано інтегрованістю вольових явищ, їх тісним переплетінням з іншими психічними процесами.

Воля формувалась у процесі суспільно-історичного розвитку людства у трудовій діяльності: боротьбі за існування, долаючи труднощі, напружуючи сили чи стримуючись, людина виробила в собі різні якості волі.

У розробленні проблеми волі, во-

льових якостей та їх виховання значну роль відіграли роботи І. Беха, Л. Виготського, А. Висоцького, В. Іванікова, Є. Льбіна, В. Каліна, К. Корнілова, В. Селіванова, К. Ушинського та інших.

Воля – це властивість людини, що виявляється у її здатності свідомо керувати своєю психікою і вчинками. Вона виявляється в подоланні перешкод, що виникають на шляху досягнення свідомо поставленої мети [1, 603].

Волю особистості В. Селіванов характеризує як певну сукупність психічних властивостей, що відображає досягнутий рівень свідомої саморегуляції. Ця сукупність властивостей формується впродовж життя. Вольові якості особистості є порівняно сталими, незалежними від ситуації, стійкими психічними утвореннями, які визначають рівень свідомої саморегуляції особистістю своєї поведінки, її влади над собою [6].

В. Калін виокремлює такі базові во-

льові якості особистості, як: енергійність, терплячість, витримка, сміливість.

Енергійність – це здатність вольових зусиль швидко піднімати активність до необхідного рівня.

Терплячість визначають як уміння підтримувати шляхом допоміжного вольового зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні за умов виникнення внутрішніх перешкод.

Витримка – здатність вольових зусиль швидко гальмувати (послаблювати, сповільнювати) дії, почуття та думки, що перешкоджають здійсненню прийнятого рішення.

Сміливість – здатність у разі виникнення небезпеки зберегти стійкість організації психічних функцій і не знизити якості діяльності. Тобто сміливість пов'язана з умінням протистояти страху і йти на виправданий ризик задля визначеної мети [4].

На думку М. Варій, системними є такі якості, як наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість.

Цілеспрямованість полягає в умінні особистості керуватися у своїх діях і вчинках поставленими цілями, зумовленими твердими переконаннями.

Наполегливість – це вміння домагатися мети, переборюючи труднощі й перешкоди.

Самостійність – уміння діяти згідно зі своїми задумами, не підпадаючи під вплив інших, критично оцінювати їх думки.

Ініціативність – уміння знаходити нові, нешаблонні рішення й засоби їх здійснення [1, 612].

Дослідження проблеми волі на різних вікових етапах розвитку особистості свідчать, що успішність оволодіння будь-якою діяльністю великою мірою залежить від розвитку вольових якостей. Для юнацького віку характерні інтенсивний розвиток вольових якостей та відносна завершеність їхнього формування. Саме старший шкільний вік виступає заключним етапом формування волі.

Старшокласники можуть проявляти досить високу наполегливість у досягненні поставленої ними мети, різко збільшується здатність до терпіння, наприклад, при складній роботі (тому старшокласників можна примушувати працювати досить довго, у той час як вимагати того ж від молодших школярів небезпечно) [5, 383].

У старшокласників посилено формується моральний компонент волі. Остання проявляється школярами під впливом ідей, значущої для суспільства чи товаришів. Часто вольова активність на-

буває характеру цілеспрямованості. Компоненти вольової регуляції стають усвідомлюваними, саморегулювання діяльності та поведінки піднімається на більш високий рівень [3, 214].

Частіше діти старшого шкільного віку стараються не стільки позбавитись своїх недоліків, а, насамперед, розвинути свої позитивні якості [2, 64].

Юнацький вік характеризується відносним завершенням формування особистості. Тому для свого дослідження ми вибрали саме ранній юнацький вік. Для виявлення рівня розвитку вольових якостей у старшокласників використано методику "Самооцінка сили волі" М. Обозова [3, 316], яка містить 15 запитань.

1. Чи в змозі Ви завершити почату роботу, що вам нецікава, незалежно від того, що час їй обставини дозволяють відірватися і потім знову повернутися до неї?

2. Чи переборювали Ви без особливих зусиль внутрішній опір, коли потрібно було зробити щось вам неприємне (наприклад, піти на чергування вихідного дня)?

3. Коли попадаєте в конфліктну ситуацію на роботі чи в побуті, чи в змозі Ви взяти себе в руки настільки, щоб глянути на неї з максимальною об'єктивністю?

4. Якщо Вам прописана дієта, чи зможете Ви перебороти всі кулінарні спокуси?

5. Чи знайдете Ви сили ранком встати раніше звичайного, як було заплановано ввечері?

6. Чи залишитеся Ви на місці події, щоб засвідчити?

7. Чи швидко Ви відповідаєте на листи?

8. Якщо у Вас викликає страх майбутній політ на літаку чи відвідування стоматологічного кабінету, чи зможете Ви без особливих зусиль перебороти це почуття і в останній момент не змінити свого наміру?

9. Чи будете Ви приймати дуже неприємні ліки, що Вам рекомендував лікар?

10. Чи стримаєте Ви дану зопалу обіцянку, навіть якщо її виконання принесе вам чимало турбот, чи є Ви людиною слова?

11. Чи без вагань Ви відправляєтеся в поїздку в незнайоме місто, якщо це необхідно?

12. Чи строго Ви дотримуетесь розпорядку дня: часу пробудження, прийому їжі, занять, прибирання й інших справ?

13. Чи ставитеся Ви осудливо до бібліотечних боржників?

14. Найцікавіша телепередача не змушує Вас відкласти виконання термінової і важливої роботи. Чи не так?

15. Чи зможете Ви перервати сварку і замовчати, якими образливими, не здавалися б Вам слова протилежної сторони?

Результат визначається за кількістю набраних балів.

Дослідження проводилося в гімназії м. Тлумач Івано-Франківської області, серед учнів 10-х класів. Загальна кількість його учасників – 28 осіб, із них 15 – чоловічої статі і 13 – жіночої.

У ході вивчення ми з'ясували, що третина учнів розуміють значення таких вольових якостей, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, витримка, стійкість волі, ретельність, мужність, енергійність та терплячість. Під час бесіди з дітьми ми встановили, що більшість з них розвивають вольові якості під час занять спортом, різними видами мистецтв, куховарством тощо.

За результатами проведеної методики "Самооцінка сили волі":

- 4 учнів мають слабо виражену силу волі;

- 17 учнів – із середньою силою волі;

- 7 учнів – з вираженою високою силою волі.

Наші дослідження показали, що найхарактернішими вольовими якостями старшокласників є самостійність, енергійність та цілеспрямованість. Вони дорослішають та набувають більш стійких вольових якостей, які носять не ситуативний, а особистісний характер. У результаті вивчення ми з'ясували, що у дівчат сила волі розвинута більше, ніж у хлопців.

Для успішного формування у старшокласників вольових якостей необхідно створити певні педагогічні умови, які забезпечують: чітке усвідомлення ними мети навчально-виховного процесу; систематичне і поступове підвищення труднощів у процесі навчання; формування в дітей упевненості у власних силах, свідомого прагнення до самовдосконалення, здатності до самоконтролю та самооцінки своєї діяльності, уміння володіти собою при несподіваних труднощах і ситуаціях, пов'язаних із ризиком.

Виховувати волю дитини означає: організовувати її діяльність, навчати розумної поведінки, тренувати в хороших вчинках; формувати здатність до інтенсивної й систематичної роботи, переборення труднощів у житті і праці; виробляти звичку завжди й в усьому бути енергійною, рішучою, наполегливою людиною; прищеплювати вміння підпорядковувати свою діяльність свідомо поставленим цілям, долаючи сторонні бажання, страх, лінощі тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в теоретичному і практичному розробленні проблеми розвитку волевих якостей старшокласників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. для студ. психологічних і педагогічних спеціальностей / М. Й. Варій. –

К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 968 с.

2. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции / В. А. Иванников. – М. : МГУ, 1991. – 142 с.

3. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – 2-е изд. – С.-Пб. : Питер, 2011. – 368 с.

4. Калин В. К. Классификация волевых качеств / В. К. Калин // Эмоциональ-

но-волевая регуляция поведения и деятельности. – Симферополь, 1983. – С. 175–182.

5. Психология: учеб. / [под ред. А. А. Крылова]. – М. : Проспект, 2000. – 584 с.

6. Селиванов В. И. Воля и ее воспитание / В. И. Селиванов. – М. : Знание, 1976. – 64 с.

Стаття надійшла 19.04.2013 р.

УДК 37.013.42/371.715

Галина ЛЕМКО, Мар'яна КОСЮЧ

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СТУДЕНТІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена такому актуальному питанню, як "емоційне вигорання" у студентів; проведено аналіз стану проблеми на сучасному етапі та запропоновано можливі шляхи запобігання формування та розвитку цього явища.

Ключові слова: "емоційне вигорання", компоненти синдрому "емоційного вигорання", передумови "емоційного вигорання", шляхи запобігання синдрому "емоційного вигорання".

Г. Лемко, М. Косюч. Пути предотвращения эмоционального выгорания студентов: социально-педагогический аспект. Статья посвящена такому актуальному вопросу, как "эмоциональное выгорание" у студентов; проведен анализ состояния проблемы на современном этапе и предложены возможные пути предотвращения формирования и развития этого явления.

Ключевые слова: "эмоциональное выгорание", компоненты синдрома "эмоционального выгорания", предпосылки "эмоционального выгорания", пути предотвращения синдрома "эмоционального выгорания".

H. Lemko, M. Kosyuch. Ways of preventing emotional burnout among students: social-pedagogical aspect. The article is devoted to such an actual problem as "emotional burnout" of students; there was an analysis done of the problem at the present stage and given proposal of possible ways to prevent the formation and development of this phenomenon in future.

Keywords: "emotional burnout" syndrome components "emotional burnout" background "emotional burnout" ways of preventing the syndrome of "emotional burnout".

Мета: проаналізувати рівень розвитку синдрому "емоційного вигорання" у студентів – майбутніх соціальних педагогів, визначити можливі шляхи його запобігання.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема дослідження феномена "емоційного вигорання" постає особливо гостро. І це стосується не тільки професіоналів, але й майбутніх фахівців, тобто сучасного студентства. Актуальність проблеми зумовлена постійним зростанням вимог з боку суспільства до особистості майбутнього соціального педагога, адже важко заперечити соціальну значущість даного фаху.

Діяльність працівників соціально-педагогічної сфери є особливо стресовою, а отже, сприятливою для виникнення та розвитку синдрому вигорання. Соціальні педагоги у своїй роботі дуже часто відчувають високий рівень відповідальності, яку вони несуть за власні вчинки та рішення; їхня діяльність вимагає сконцентрованості, терпіння, розуміння, великої емоційної віддачі, здатності проявляти емпатійність і водночас надавати допомогу. Усе це потребує від фахівця значних психоемоційних зусиль і змушує перебувати в стані сильного емоційного напруження. Якщо людина не здатна відновити свої життєві ресурси, тоді виникає таке явище, як "емоційне вигорання". Досягнення студентами належного рівня психофізіологічної готов-

ності до майбутньої професійної діяльності є одним з важливих завдань професійної підготовки у ВНЗ.

Слід зазначити, що всі зміни, які відбуваються в житті студентів – майбутніх соціальних педагогів, впливають на їх психологічний стан, зумовлюють виникнення емоційного напруження, розвиток значної кількості різноманітних стресів, що викликає появу синдрому "емоційного вигорання". Саме тому викладачам, кураторам та адміністрації ВНЗ необхідно приділяти особливу увагу психологічному здоров'ю та емоційному стану молоді.

Дослідженням явища "емоційного вигорання" займалися зарубіжні та вітчизняні дослідники: К. Маслач, С. Джексон, В. Бойко, Н. Водоп'янова, Е. Старченкова, І. Мигович, В. Поліщук, С. Пальчевський та інші. Більшість авторів визначають дану категорію як синдром, який розвивається на тлі хронічного стресу та призводить до спустошення емоційно-енергетичних й особистісних ресурсів людини, котра працює. Ознакою тут виступає підвищена роздратованість, що може переходити в немотивовану агресію у ставленні до оточуючих.

Термін "емоційне вигорання" з'явився у психологічній літературі порівняно недавно. Його ввів американський психіатр Х. Фрейденберг для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з клієнтами, пацієнтами та постійно перебувають в емоційно навантажній атмосфері при наданні професійної допомоги [4, 177–179].

Згідно з визначенням ВООЗ (2001), "синдром вигорання" (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне